

med ometom večera
se rdečijo
krpe rojstev,
kamor riše sonce
svoje
mikrohorizonte.

Edo
Torkar

Zgodbar

Bila je sobota in popoldne so prišli ponj fantje iz vasi, da bi šel z njimi v Baški rut na veselico. Zaslíhal jih je bil že od daleč. Trušč, ki so ga zganjali, bi utegnil sprožiti premikanje zemeljskih plasti. Zidovi so se zamajali in vrata so malone padla s tečajev, ko so butnili v hišo.

Zalotili so ga na krušni peči, s pisalnim strojem med kolena.

»Ne grem. Delo imam,« jih je zavrnil.

»Kakšno delo?« je zategnil Maks, najstarejši med njimi. V njegov obraz so bili zarežani sledovi mnogih preteпов in pijančevanj. Zobje so mu bili ena sama velika škrbina.

Namesto odgovora je s prstom pokazal na pisalni stroj.

»Temu ti praviš delo?« se je posmehnil Maks. »Poglej moje roke — od česa misliš, da so take, a?« In je razprl dlani: kot hrapavo drevesno lubje je bila koža na njih, polna razpok in zatrdlin. Maks je bil progovni delavec na železnici.

»Nikar se ne važnaj, no. Tudi jaz se nisem ravno crkljal v življenju.«

»Ni videti, da bi ti bilo kaj hudega.«

»Hvala bogu — zadnje čase res ne.«

»Nekateri se znajdejo . . .«

»Pač.«

». . . nekateri pa ne,« je grenko zaključil Maks.

Za kratek čas so pomolčali. Skočil je s peči in jim iz pletenke natočil žganja.

»Torej ne greš?«

»Ne.«

»Vse punce iz Grape bojo gor,« so ga skušali pregovarjati.

»Naj kar bojo. Tiste, ki bi jo jaz hotel, gotovo ne bo.«

»Oho, katera pa je? Jo mogoče poznamo?«

»Ni iz teh krajev, da bi jo vi poznali.«

»Saj smo vedeli. Gospod pisatelj si izbirajo kurbe v mestu, naše jim niso zadosti fine. — Bi rekli, da je kakšna iz Ljubljane, a? Gotovo kakšna študentka? Tam tako in tako vse nekaj študirajo — tiste, ki imajo možgane v glavi, in tiste, ki jih imajo med nogami.«

»Ni Ljubljančanka in tudi študentka ni — sploh pa ni kurba.«

»Veš kaj je rekel Njegoš?« se je pijano zabolščal vanj Laharnarjev Milan, ki se je bil šele pred dnevi vrnil od vojakov. »— Sve su žene kurve — sa izuzetkom moje majke. A i ona je samo žena.«

»Rekel bi, da so to edine Njegoševe besede, ki si si jih zapomnil v življenju. — Če bi bile vsaj zares njegove.«

»Mogoče res niso njegove — a to še ne pomeni, da ne držijo.«

Preden so šli, jim je še enkrat natočil žganja. Ko je slišal, da je spodaj na cesti zakašljajal motor njihovega starega fička, je zlezal nazaj na peč in se spet zgrbil nad pisalnim strojem. — To je bil vsekakor najbolj zanič pisalni stroj v deželi: barvni trak se je pri odvijanju mečkal in trgal, valj ni vlekel papirja, tipke so bile že vse razmajane in so se zatikale. Že zdavnaj bi si moral kupiti novega. Ampak kako? S čim? S honorarji, ki jih dobiva za svoje zgodbe? — Pha! — Če bi si že mogel kakšen dinar pritrirati od ust, bi si najprej kupil novo zobno ščetko, ker so stari izpadle že skoraj vse ščetine, in zimske čevlje, ker je bil že december pred durmi in je veter že prinašal duh po snegu.

»Prebral je, kar je bil poprej napisal. Najprej potihem in potem še na glas. Ne prvič, ne drugič se mu ni zdelo dobro. Z vzdihom je odvrtil valj, vzal list iz stroja in ga položil zraven drugih nedokončanih listov na peči. Bilo jih je že cel kup: najmanj deset različic začetnega odstavka zgodbe, ki jo je nameraval napisati — in z nobeno ni bil zadovoljen. Zlata sončna luč, s katero je bila ozarjena snov njegove zgodbe, preden jo je začel spravljati na papir, je zdaj, po toliko neuspešnih poskusih, do kraja zbledela. Ostale so samo še izrabljene besede, brez okusa in plehke, kakor žvečilni gumi, če ga dolgo valjaš po ustih.

»Ha, in ti bi pisal?« se je trpko posmehnil sam sebi. »Celo zaslužiti bi hotel s pisanjem? — Bednik!«

Ko mu je bilo osemnajst let, je v nekem starem Obzorniku, ki ga je našel v očetovi knjižni omari, prebral Salingerjevo črtico »Za Esme — ljubeznijo in umazanijo« Zgodba se je dogajala v Franciji, proti koncu druge svetovne vojne, in v njej mlad ameriški vojak na vprašanje, kaj bo počel po končani vojni, odgovarja z besedami: »Veselilo bi me biti poklicni pisatelj novel.« Te besede so se mu živo vtisnile v zavest. Če bi deklica Esme vprašala njega, bi ji odgovoril prav tako: »Veselilo bi me biti poklicni pisatelj novel.« In pri tem bi poudaril besedo »poklicni«. Oboje — upor proti pisateljstvu kot poslanstvu, in pristajanje nanj kot na poklic, je že takrat — še preden je vrgel na papir svojo prvo zgodbo — izrazil v kratkem stavku, ki ga je bil zapisal v svoj dnevnik: »Pišem iz srca za denar.« Te besede so se mu zdele sila bistroumne in sklenil je, da jih bo nekoč čez

leta, ko bo že priznan in upoštevan pisec, povedal kakšnemu novinarju, ki bo delal z njim intervju za časopis.

Ne, on se ne bo nikoli udinjal peresu, on že ne; — pero se bo udinjalo njemu. Sposoben bo najtršega garanja — a hkrati bo sposoben tudi zaničljivo zamahniti z roko nad svojimi papirji, zavedajoč se, da se vrednost njegovega življenja ne meri po količini lepih stavkov, podpisanih z njegovim imenom in priimkom; da je njegova resnica (in resnica tega sveta) zapisana s krvjo, ne s tinto. Čutil je to kri, kako se mu peni in buči v žilah, ali tiho poje, ali spi. Gledal jo je, kako s ptičjimi krili leti navzgor proti nebu, kako se rdeče razliva čez morja in gorovja, po žilah živali in ljudi in vseh živih in mrtvih stvareh okoli njega.

Pa zdaj? Kje je zdaj odločnost njegovih osemnajstih let, kje je zdaj tisti ogenj? Ga je res že do kraja pogasil?

Zravnal je razboleli hrbet in se zastrmel venkaj skozi okno: v gozd, v zasneženo Črno prst nad njim, v oblake, ki so se — *podobni raztrganim jadrom* — valili čez novembrsko nebo. Drevesa so ječala pod sunki burje. Vrata drvarnice na dvorišču so se s treskom odpirala in zapirala. Šel je ven in jih zaslonil z leseno klado. Burja se mu je ihtavo zaletela v prsi. Razbil je tanek led, ki se je bil nabral v koritu, z dlanmi je zajel vode in si z njo omočil izsušena usta in grlo. Zakašljal je — hropeče, prav ven iz pljuč — in mastno pljunil v travo. Ne bi smel piti te ledenice, si je rekel. Pa je vendar še pil. In je spet kašljal. In še in še. Pil je vodo iz korita — preveč len je bil, da bi v kuhinji pristavil za čaj ali juho, ali da bi si ogrel mleko. Pil je vodo, če je bil lačen, ali pa si je pogrel konzervo, če jo je imel pri roki; — to je bila vsa njegova prehrana tu zgoraj v teh hribih. In pisanje je bilo njegovo edino resno opravilo. Komaj da se mu je zjutraj ljubilo zakuriti peč in zvečer oditi v posteljo. Kolikokrat je spal kar na peči — obut, oblečen in neumit. In če ni mogel ne spati in ne pisati, je listal po starih koledarjih Mohorjeve družbe in Goriške matice, ki jih je bil privlekel s podstrešja. Velikokrat pa se mu niti brati ni ljubilo. Takrat je ugasnil luč in v temi prisluškoval škrebljanju miši, ki so se pasle po umazani posodi na okenskih policah. Ko je živel še pri starših v mestu, ni nikoli pomival posode, čemu bi jo zdaj v teh zahojenih rovtah na koncu sveta. Bojo že ženske prišle kdaj gor k njemu, mama ali katera od sester, in jo pomile one. Pa miši? Tako se jim je bil že privadil, da bi mu bilo brez njih skorajda dolgčas.

S sovražnim pogledom se je zabolščal v hišo, kjer ga je čakalo njegovo delo. Njena majhna okna so zlobno mežikala vanj in se mu posmehovala. Odpovedal se je vsemu, študiju in službi in stanovanju v mestu, in si kupil to podrtijo v Grapi — da bi naredil nekaj, kar se je izkazalo, da zdaj ne more narediti. Vse je tvegalo — in vse izgubil. Petindvajset let je star, Stephen Crane si je pri teh letih že služil slavo in denar z »Rdečim znakom hrabrosti« in Thomas Mann s svojimi »Buddenbrookii«. Kaj pa on? Pisalni stroj mu bo vsak čas crknil, ker nima denarja, da bi si kupil novega, po svetu hodi v zakrpanih hlačah ko kak cigan in niti k dentistu ne more, da bi si

popravlil zobe, ker nima urejenega zdravstvenega zavarovanja. »Hudič!« je zaklel v veter. »Hudič, preklet hudič!!!«

Šel je v sadovnjak. Rumena jabolka so ležala po tleh — kakor majhna zmrzla sončeca. S hitrimi in odločnimi koraki se je povzpел na hrib za hišo. Trava mu je segala do pasu. Že leta je ni nihče kosil, zato je bila stara in siva, in polno trnja se je bilo zaraslo vmes.

Na vrhu bi ga skorajda spodneslo, tako močno je pihalo. Globoko spodaj je tekla Bača. V zarokavškem predoru je zapiskal vlak. Sinjkast dim se je valil iz vaških hiš. Na drugi strani pa se je pod nebo vzpenjala Kojca, gola in rjava, podobna veliki gomili. Porezna ni bilo več videti, ker se je zavijal v megle, tudi Črne prsti ne.

Burja, ki se je zaganjala vanj, mu je razpenila kri. Zakričal je kot žival — z dvignjenimi rokami, na vse štiri strani neba.

»Je dobro to?«

»Dobro,« si je odgovoril.

Stekel je nazaj k hiši, zgrabil tnalno in ga s krikom vrgel na sredo dvorišča. Potem je šel po največjo sekuro v drvarnici in začel z njo besno udrihati po tnalu. Na vse strani so letele trske in iveri, dokler ni bilo tnalno razsekano na drobne koščke.

»Dobro, fant moj.«

Ves zadihan in oznojen se je naslonil na toporišče sekire. Mračilo se je in burja je že malo pojenjala. In dišalo je po snegu. Navzgor po cesti za Baški rut na oni strani grape so avtomobilski žarometi.

»Kaj naj še storim?« se je vprašal.

Zdaj mu je bilo žal, da ni šel na tisto veselico v Baški rut. Vedel je, da ta večer ne bo mogel več pisati. Živce bi si scufal in dušo bi si razdjal, če bi kljub vsemu poskušal. Dolgo je butal z glavo v zid, da bi ga razbil, pa si je le sam razbil glavo ob njem.

»Kaj naj še storim?«

»Na veselico bi šel.«

»Na veselico? Kaj pa naj počnem tam, prosim te?«

Saj je že bil tam v Rutu na veselici. Pred meseci, poletje je bilo še takrat. Vsi so plesali, dekletom so žarela lica, oči so jim sijale, omamljene so se oklepale svojih fantov; igrala je armijska muzika, aviatičarji v modrih uniformah, on pa je sam samcat slonel v kotu in — pil, pil, pil: refošk, pivo, refošk, pivo in spet refošk. Pil je do vrtoglavice, do grenkobe v ustih, do bolečin v glavi, do rdeče megle na očeh. Aviatičarji so igrali »O Jelena, zagrlj me, poljubi me«, punce so plesale s fanti valček in polko, mlajše punce tudi med seboj. Potem je zbral ves svoj pogum in se prerinil k nališpani debeluški, ki je brez plesalca ždela na stolu in žvečila gumo. »Greš?« je hripavo izdaval in jo prijel za komolec. Debeluška je naglo odkimala z glavo in napihnila balonček, niti ust se ji ni ljubilo odpreti. Ta zavrnitev ga je zapekla kot klofuta. In ko jo je čez čas videl, kako se veselo vrti po plesišču z nekimi aviatičarskim vodnikom, mu je bilo, kot da je dobil na isto boleče mesto še eno klofuto. Treščil je steklenico ob tla, da se je razbila in se s polnimi usti pridruženih psovk opotekel s plesišča v noč.

Ko je potem med potjo domov odpel hlače, da bi si spraznil mehur, so ga osvetlile luči nasproti vozečega avtomobila. Voznik je zahupal, njegova spremljevalka pa se je rezgetajoče zahihitala: »Glejte ga, našega pisatelja, kar po sredi ceste ščije — kakor Cankar.«

Plaz kletvic se mu je pocedil skozi zobe. Mokri in ohlapni ud je potlačil nazaj v hlače, pobral je kamen in ga vrgel za odhajajočim avtomobilom. Prepozno, voz je že izginil za ovinkom.

Njega, da zmerjajo s Cankarjem, njega, ki se je v svojih najbolj opojnih mladeniških prividih videl kot Giuseppe Garibaldi, kot Francis Drake, kot Sava Kovačević, kot Jeremiah Johnson, ki s puško v rokah jezdi čez zasneženo Skalno gorovje!

Veter je šelestel v ogolelih drevesnih krošnjah, kobaltno modro nočno nebo je bilo posuto z zvezdami meglicami, v grapi je šumela Bača, srebrno bela od mesečine, skozi zarakovski predor je zbobnel zadnji nočni vlak. Dol z neba pa se mu je zlohotno posmehovala polna luna:

»Revše peresarsko! — Vsi drugi zdaj plešejo z dekleti, ali pa se po senikih ljubijo z njimi, ti pa se sam in pijan spotikaš po tej razdrapani cesti. In jutri, ko boš prespal vse skupaj, ko te bo minila vrtoglavica in bolečine v senceh, boš vtaknil v pisalni stroj nov list papirja in napisal zgodbo. Revše peresarsko! — Iz vsakega dreka se izvlečeš tako, da se ga do kraja nažreš in ga potem skozlaš na čist bel papir. In temu se reče — leposlovje.«

Bilo je poletje tedaj, zdaj pa je bila že skoraj zima, in od takrat dalje ni nikoli več šel na nobeno veselico in na noben ples v Grapi, čeprav so ga fantje, s katerimi je skupaj brcal žogo na Blečarjevem travniku, skrivaj lovil ribe v Bači in ob večerih prijateljeval z njimi v vaški gostilni, večkrat prišli iskat, da bi šel z njimi.

Pobral je nacepljena drva, ki so ležala vsevprek razmetana po dvorišču in jih nesel v kuhinjo. Vroč dim je buhnil vanj, ko je odsunil vratca in nametal drv v peč. Zunaj se je zgoščal mrak. Zagrnil je zavese. Za hip je postal in prisluhnil tenkemu cviljenju, ki je prihajalo dol s skednja. Mačka je bila pred dnevi povrgla mlade in mucki so zdaj cvilili, ker so bili lačni in jih je zeblo.

Naložil si je polne žepe orehov in šel z njimi na peč. Z zobmi je trl orehe in se igral z mislijo, da bi razbil pisalni stroj, zažgal hišo, zabrisal vse sledi za seboj in se kot slepi potnik vkrcal na ladjo za Argentino ali Brazilijo. Že se je videl, kako se sprehaja po ulicah Mar del Plate in Belo Horizonta, v beli poletni srajci, s srebrno podkvico na verižici (za dobro srečo) in z ostro nabrušenim vzmetnim nožem v žepu (za vsak primer); kako po cele noči kocka z mornarji in fičfiriči, kako pleše z mladimi mulatkami v zakotnih pristaniških barčkih, kako se ljubi z njimi v cenениh hotelskih sobah, in kako zjutraj odhaja od njih v nove kraje, v nove dežele, novim prigodam nasproti — brez rezervacij, brez dolgoročnih načrtov, brez odvečne prtljage: zgolj z nekaj pari nogavic, spodnjih hlač in svežih srajc, z zobno krtačko, glavnikom in koščkom mila v potovalki.

Prebudil se je nenavadno zgodaj, že ob prvem svitu. Peč se je prek noči ohladila. Od mrzlega in neudobnega ležišča so ga bolele vse kosti, ko je vstal. Odgrnil je zavese. Zunaj je snežilo. Po stezi proti skednju je prihajala mačka, da bi nakrmila mladiče. Bila je stara in suha mačka in videlo se je, kako se ji pri hoji premikajo kosti pod tigrastim kožuhom.

Po hiši so škrebļjale miši. Umazana posoda je ležala na policah. In snežilo je. In mačka se je plazila proti skednju.

Peč je bila mrzla ko december. Zmečkani papirji in zvezki so ležali na njej. In orehove lupine. In raztrgana odeja.

In pisalni stroj, še zmeraj, še zmeraj — kot usoda, ki ji ne ubežiš. In v stroju papir, bel in čist, kot sneg zunaj za okni. En sam samcat stavek se je črnil na njem, kratek kot mrličeva sapa, ubog in nepomemben:

Recimo, da je ponedeljek.

Sklonil se je nad pisalni stroj in pripisal:

... Lahko bi bil tudi torek ali četrtek, vsekakor pa delavnik.